

SZÉCHENYI 2020

TOP-5.3.1-16-FE1-2017-00014

A helyi identitás és kohézió erősítése Zámoly térségében

Helytörténeti tanulmányok

Készült: 2019. március

Készítette: Magyar Műemléki Topográfia Nonprofit Kft.

Az ötvenes évek Pusztavám környékén

A Magyar Kommunista Párt móri vezetése a szovjet csapatok beözönlését követően azonnal a hatalom megragadásán és kiépítésén fáradozott. Az itteni és a vidéki pártszervezetek megalakítására 1945 kora tavaszán került sor. Tagja volt az új rendőrség vezetője, s delegátusuk volt úgy a földosztó bizottságokban, mint a községek irányító testületében, illetve a hamarosan munkához látó igazoló és a kitelepítési bizottságokban. Móron a kommunisták igyekeztek kisajátítani maguknak a nemzeti bizottságot is, amely az élet újraindításának nem könnyű feladatát végezte. (Vezetését - a máig tisztázatlan körülmények között bekövetkezett tragikus haláláig - a „sváb” Pisch József községi bíró látta el, aki a kiskisgazdapárt egyik prominense volt.) Ebben a testületben a Nemzeti Parasztpárt volt legfőbb partnerük. Tény, hogy a kommunisták a szovjetek árnyékában már a kezdetektől fogva jóval nagyobb szerepet kaptak annál, mint amit jelentőségük, számarányuk indokolt volna. Bázisukat elsősorban a szakszervezetbe is belépett -szervezett - bányászok jelentették, akik közül többen Nyugat-Európában (Belgiumban, Franciaországban) is részt vettek a munkásmozgalomban.

A falvakban alig néhány tagja volt az MKP-nak, ám erős szövetségeket találtak maguknak a parasztpárt és a szociáldemokraták helyi képviselőiben. A hamarosan önmagára találó kiskisgazdapárt ezzel szemben jóval erősebb rivális volt, amely azonban az idő előrehaladtával már a megsemmisítendő ellenség szerepének eljátszására kényszerült. A kommunisták és az e tekintetben még náluk is radikálisabb parasztpártiak uralta földosztó bizottságok a parasztság évszázados álmát valósították meg akkor, amikor 1945 nyarán hozzáláttak a nagybirtokok felparcellálásához, a nincstelenek közötti kiosztásához, ám mindez egyúttal számtalan baj és tragédia forrása is lett. 1945-ben köztudottá vált, hogy a Móri járás - ahol nagy számban élt német, és kisebb arányban szlovák ajkú nemzetiség - igen nagy változás előtt áll, s ez - érthető módon - rettegéssel töltötte el az érintetteket. A legújabb kori, mesterségesen előidézett népvándorlás, a ki- és betelepítés rendkívüli megpróbáltatást jelentett ezen népcsoportoknak épp úgy, mint a magyar lakosságnak. Azok az anyaországi ún. beltelepések és a Csehszlovákiából elüldözöttek, akik a kiebrudalt „svábok” vagyonát kapták meg állami juttatásként, a hatalom kisajátításán fáradozó kommunisták természetes szövetségeseivé váltak hamarosan, s sokan közülük fontos szerepet

vittek a falvak állami és pártirányításában. A kommunista hatalom egyre erőteljesebb kiépülése az 1948 nyarán bekövetkező pártegyesítés után gyorsult fel, s a tanácsrendszer 1950 őszen történő bevezetésével, az évszázados hagyományokra visszatekintő önkormányzatok felszámolásával vált befejezett tényé.

A szovjet mintára létrehozott községi tanács - az utcák, lakóterületek küldötteiből, a tanácstagokból álló „választott” testületként - irányította, ellenőrizte a falu életét. A szűkebb vezetés az önmagából létrehozott végrehajtó bizottság (vb) feladata volt, élén az ugyancsak választott tanácselnökkel. A közigazgatási szakmai hozzáértést a tanács titkár személye volt hivatva biztosítani, aki nem ritkán korábban a községi önkormányzat jegyzője volt. Mellettük néhány „tanácsi dolgozó” (apparátustag) végezte a hivatali munkát. A meghatározott rendszerességgel ülésező községi tanácsok, vb-k azonban csak a látszatdemokráciát testesítették meg, valójában a központi utasítások szolgai végrehajtói voltak.

A népi demokráciának mondott kommunista hatalom kiépítése ellentmondások sorával járt együtt Móron éppúgy, mint a járás falvaiban. Bakonykútiban például Jézus Krisztus őskommunista voltára hivatkozással a helyi pap, Szittyái Dénes római katolikus plébános hozta létre a kommunista párt szervezetet, s lett annak titkára. (1948 nyarán még katolikus papként vett részt iskolájának államosításában. Az egyházból való kizárása után - Rajk László jóvoltából - világi karriert futott be, s a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium főosztályvezetője lett.) Magyaralmáson az 1919-es Tanácsköztársaság helyi direktóriumának egykori tagja, Klujber József kommunista párttag a járási pártvezetők utasítására szervezte meg a szociáldemokrata párt alapszervezetét abból a megfontolásból, hogy a kommunistákkal távolról se szimpatizáló lakosság demokrácia iránt érzékenyebb tagjait abba bevonva, szövetségeseket találjon benne. Ugyanezzel a módszerrel került sor a Nemzeti Parasztpárt móri vezetőségének átalakítására is, amikor abba három kommunistát „delegáltak” - köztük Szekeres Györgyöt. A kezdeti óvatos, elsősorban a megtévesztést szolgáló kifejezéseket mind nyilvánvalóbb módon váltotta fel a direkt politizálás. Az, hogy mindez csak és kizárólag a szovjet nagyhatalmi érdekeket szolgálja, természetesen nem volt egyértelmű annak ellenére sem a kisember számára, hogy egyébként annak számos jelét érzékelte.

A kommunisták minden egyes lépéssel közelebb kerültek az egyeduralomhoz. A Magyar Kommunista Párt a „fordulat évének” nevezett 1948-as esztendő nyarán

„egyesült” a szociáldemokratákkal, s a Magyar Dolgozók Pártja nevet vette fel. Mindez nem egy organikus fejlődés következtében történt meg, a bekebelezés része volt a Rákosi-féle, a rivális pártok megsemmisítése érdekében folytatott politikának. Az MDP első járási titkára a szociáldemokrata Szlávnits László lett 1948. június 28-án, akit azonban néhány hét után, 1948 augusztusában eltávolítottak. Utóda a kommunista Kőszegi Ferenc (helyettese Hekkel József), majd Kiss Vilmos lett. Az MDP járási bizottsága 1948. augusztus 15-én alakult meg. A pártegyesítés időszakában tagrevíziót hajtottak végre, amelynek során csak a kommunisták iránt feltétlen lojalitást tanúsító „szocdemek” kerülhettek át az MDP-be. A tagrevíziót hat felülvizsgálati csoportban végezték el 1948 őszén, telén. Mint azt Kőszegi Ferenc jelentette, „liberális volt a munkája a bizottságnak, [...] a többszöri figyelmeztetés ellenére sem hajtották végre megfelelően a felülvizsgálást”. A kommunista rendőrkapitány, Francsics József százados megjegyezte, „sok bányász elvtársunk volt volksbundista, nyilas”, ami - szerinte - jellemzően móri probléma. A magyarázatot ugyan nem adta meg e jelenségre, de nyilvánvaló módon mindez a kikényszerített „exodusszal” függött össze: az iparosok, bányászok mentességet kaptak a kitelepítés alól, s ugyanezt remélték a kisnyilasok, a rézgálic ígéretével Volksbund-tagságot vállaló svábok is. (Az egyik igazolóbizottsági tag, Novák Sándor ezeket egyenesen árulóknak tartotta.) A felülvizsgálatot a következő évben is folytatták a bizottságok, ennek eredményeképp például a III. számú felülvizsgáló bizottság 506 fő ellenőrzése után kizárt 80-at, akik közül 52 volt korábban az MKP, a többi az SZDP tagja. A párt megyei tömeg szervezője, Farkas Mihály 1948. augusztus 15-én tartott belpolitikai tájékoztatójából megtudhatták az értekezleten megjelentek, hogy a munkásosztály megerősödött, hiszen az MDP tagja, Szakasits Árpád tölti be a legmagasabb közjogi méltóságot jelentő köztársasági elnöki pozíciót. Ugyanakkor egyéb változások is történtek felsőbb szinten: Kádár János belügyminiszter lett, elődjét, Rajk Lászlót külügyminiszternek tették meg. Ezek a változások nyilván éreztetik hatásukat úgy belföldön, mint külföldön - tette hozzá az előadó, majd így folytatta: „A kulákságot mint osztályt meg fogjuk szüntetni. A népbíróság által kiszabott súlyos büntetések majd megakadályozzák azt, hogy egyes emberek a munkásság rovására szabálytalanságokat kövessenek el.” Egyéb feladatok mellett Farkas az alábbiakat határozta meg a járási pártbizottság számára: létre kell hozni a Népi Függetlenségi Népfrontot.(!) „A koalíciós pártok vezetőit át kell vizsgálni, hogy megbízhatók-e demokratikus szempontból. A Front Bizottságot is meg kell alakítani, a legjobb kádereket vegyük be a bizottságba. A

[kommunista] párt élcsapatjellegét ki [kell] domborítani. A Párt [!] programja szerint végre kell hajtani a Függetlenségi Front magalakítását, de a pártot kell kidomborítani mint vezetőt, minden akciót, javaslatot a pártnak kell megtenni[e]. [...] A földműves szövetkezetekben [...] a tagság 4/5-e dolgozó paraszt, 1/5-e egyéb foglalkozású legyen. Fontos, hogy jó elvtársak legyenek." Tehát a többi párt számára - azok gyűjtőhelyéül, majd temetőjéül - kitalálták, s 1949 februárjában létrehozták a népfront intézményét. A pártegyesítést követően a vidéki pártszervek, így a móri járási is, a szövetkezetesítés és egyéb tennivalók mellett a tehetősebb paraszti réteg felszámolását, likvidálását is feladatul kapták. Mint azt a megye meghatározta, fokozni kell a beszolgáltatási versenyt, s ezzel egyidejűleg ki kell szélesíteni a termelési versenyt is. A létrehozandó gépállomások és a szövetkezetek legyenek a munkás-paraszt szövetség politikai bázisai. (Mint az egyik hozzászóló mondta, tisztában vannak azzal, hogy „a traktorállomásoknak döntő szerepe van az osztályharcban. Célunk a kis- és középparasztság levágása a kulákság-tól a mezőgazdasági eszközökön keresztül.”[sic!])

A kommunisták az élet minden területét átpolitizálták, ellenőrzésük alá vonták. Ott voltak az egyházi rendezvényeken is. Az 1948. szeptember 25-26-i bodajki Mária Napokon 35 ezer hívő vett részt. „A kétnapos ünnepség eseménysorozatán közel 500 AVO-s vegyült el a tömegben a legkülönbözőbb zarándokjelvényekkel ékesítve.” – értesülünk a bodajki Historia Domusból.

Sokféle szövetség, társaság, bizottság és aktíva szervezte, s tette mind bonyolultabbá a mindennapi életet. A rövidítéseket szándékosan fel nem oldva, csak jelzésszerűen lássuk a távolról sem teljes felsorolást: KISZÖV, MÉSZÖV, UFOSZ, MBSZSZ, MEZOSZ, MNDSZ, MINSZ, DÉFOSZ, MADISZ, DISZ, MSZHSZ, FMSZ, MSZT, stb. Ezek azonban mind a kommunisták „fiókegyletei” voltak, amelyek a teljes körű ellenőrzést voltak hivatottak biztosítani a számukra, így például a szakszervezeti üzemi bizottsági választások forgatókönyvét és a jelöléseket is az MDP megyei bizottsága hagyta jóvá! (Jellemző módon a párt meghatározta, hogy „a továbbiakban a pusztavámi zenekar csak az engedélyezett nótákat [sic!] tanulhatja meg és játszhatja el”, mert a burzsoá ideológia elleni küzdelemnek ez is része. Lehetetlen állapot ugyanis, hogy „Pusztavámon, Bodajkon a papságnak ingyen is elmegy [muzsikálni], de nekünk nem” - keseregnek 1950. április 26-án a párttagok.)

A párt maga is rendelkezett fegyvertelen, de annál agresszívabb „véderővel”, amelyet R- (rendező) Gárdának neveztek. Formaruhájuk volt, s minden lehetőséget megragadtak arra, hogy a rivális pártok rendezvényeit megzavarják, résztvevőit zaklassák, megfélemlítsék, adott esetben meg is verjék. Volt olyan eset, amikor a bányából szerzett ipari robbanóanyaggal felrobbantották a kisgazda ifjúság által állított májusfát, más alkalommal pedig néhányan súlyosan bántalmazták Bizey Jánost, a móri katolikus iskola igazgatóját. Az ügyeket a párt minden esetben elsimította.

Hozzáfogtak a falusi hitelszövetkezet „demokratizálásához” is. Mint az 1949. március 29-én felvett jegyzőkönyv tájékoztat, demokratizálási bizottságot hoztak létre, amelyet egy Győrben tartott tájkonferencia előzött meg. (Ezen a járási pártbizottság későbbi első titkára, Estélyi Gyula vett részt Mórról.) Mór hangulatát az alábbiak szerint ítélte meg a demokratizálási bizottság: „A falu összetétele a felvidéki telepesekből, bányamunkásokból és túlnyomó többségben ki nem telepített Volksbund svábokból tevődik össze. így magától értetődően a szövetkezeti eszme gyenge talajon áll. Támaszkodni csupán egy kis rész ipari munkásságra és a betelepítettek csekély számú, demokratikusan gondolkodó földművesekre lehet.”[sic!] Úgy ítélték meg a fentiek okán, hogy propagandaanyagokra lesz szükségük a továbbiakban, s ennek legjobb eszközét a jól megszövegezett röpcédulákban látják; „tekintettel arra, hogy Móron [a] mozgalmi élet nagyon gyenge talajon áll”. A bizottság jegyzőkönyve ezután a kulákká minősített, továbbá egyéb indokok alapján kizárandó vezetőségi és szövetkezeti tagok névsorát adja meg. A 34 nevet tartalmazó lista nem minden tanulság nélküli, különösen a későbbi események ismeretében. Többek között rajta van dr. Laki László „volt levanteoktató, fasiszta beállítottságú”, Pirók Emil „volt párttitkár”, Lencsés Imre, aki „a szövetkezet ellensége, megrögzött osztályidegen”, Jánnny Imre „kulák jegyző”, Wurdits Lajos, aki „1919-ben kommunistaverő volt, kizsákmányoló”, özvegy Stoffer Ferencné „volt mozitulajdonos, kizsákmányoló kapitalista”, vagy özvegy Pisch Józsefné, aki „szövetkezet- és demokráciaellenes”.

A magántulajdon felszámolásával, a vállalatok, üzemek államosításával egyidejűleg megszüntették az egyházi iskolákat is, s az - egyelőre még létező - önkormányzatok kezelésébe adták. Mint az ezzel kapcsolatos, 1948. június 30-án kelt jelentés elmondja, a politikai hangulat csendes. „Nem hallani olyat, hogy [...] itt izgatás folya. A csuhiknak [sic!] és a bigott vallásos embereknek biztosan fáj az iskolák államosítása, de kussolnak. Alhíreket nem hallani.” Estélyi Gyula pártmegbízatása szerint részt vett

a pusztavámi bérmáláson, s megállapította, hogy Shvoy Lajos püspök visszafogott volt.

A „klerikális reakció” ifjúsági és egyéb egyesületeit feloszlatták, s így könnyen ellenőrizhető szervezetbe kényszerült az ifjúság, betagolták az újjazdákat és földhöz juttatottakat, a pedagógusokat épp úgy, mint az iparban dolgozó fizikai és adminisztratív dolgozókat. A móri tanulókört, amely a párt ifjúsági szervezetének, a MADISZ-nak volt helyi vetélytársa, szétugrasztották 1948 őszén. (Tagjai különös, egyes esetekben tragikus sorsot értek meg a későbbiekben.) 1949 őszére kisajátították a móri kastélyépületeket is, a szovjetektől visszakapott Trauttenberg-kastély egyik része a bányászszakszervezeté lett, néhány irodát pedig a honvédség részére adták át. A községi MDP-alapszervezet irodája már korábban is itt volt, s 1948 decemberéig özvegy gróf Trauttenberg Frigyesné részére fizette a helyiség bérleti díját.

1948. október 24-én Gánton verekedés volt a telepések és a svábok között a búcsúban, mert - mint a pártjelentés közli - a gántiak szerint „a svábok éltek, élnek és élni is fognak!” Kőszegi erre, és általában a gánti „áttelepülésekkel kapcsolatos szabálytalanságokra felhívja az ÁVO figyelmét”.

A fenyegető bolsevizálással kapcsolatban mindenféle rémhír terjedt a falvakban, így Fehérvárcsurgón és Magyaralmáson arról beszéltek, hogy a gyermekeket hamarosan elveszik a szüleiktől, s állami otthonokban helyezik el őket. Az esetet az ávósok és az illetékes községi tanácsok vizsgálták. A rémhírterjesztők egyelőre figyelmeztetésben részesültek.

Már 1948-ban elkészültek az első kuláklisták, úgy, ahogyan azt a Szovjetunió bolsevik pártja tanította. Eredetileg csak a földből élő, de azt béresekkal, cselédekkel (is) műveltető jobb módú parasztokat nyilvánították kulákká, később azonban bárki felkerülhetett az osztályellenséget számontartó kuláklistára. Az, hogy kit és miért vettek nyilvántartásba, csupán (politikai) elhatározás és kellő rosszindulat kérdése volt a továbbiakban. Kulák (a szó eredeti, orosz jelentése: ököl, „megmagyarosítottan”: zsíros paraszt, basaparaszt) volt, akinek a földbirtoka a 25 holdat, illetve jövedelme a 350 aranykorona értéket elérte, meghaladta. A szőlőd esetében a terület nagyságát öt holdban határozták meg, s szorzószámot alkalmaztak. A későbbiekben igencsak tágan értelmezték a szót, s bárki kulák lehetett: volt kupec (kereskedő, kocsmáros),

ipari (kisiparos, cséplőgép- vagy malomtulajdonos illetve bérlő), sőt politikai kulák (pap, tanító, volt csendőr vagy katonatiszt) is, míg az ezek baráti, ismeretségi körébe tartozókat a még lealacsonyított kulákbérenc terminus technikusszal illették. A kezdeti, csak gazdasági megszorításokkal később politikai és egyéb korlátozások is együtt jártak. A napi, heti rendszerességgel végrehajtott rendőrségi, tanácsi ellenőrzések nem egy gazdát hajszoltak kétségbeesésbe. A pártvezetés által az alapszervezetektől bekért hangulatjelentések a Móri járásban is egyre fokozódó kulákellenes harcról számoltak be. Az osztályharc jegyében zárták ki őket a Hangya Szövetkezetből is, amit aztán hamarosan beolvasztanak az új típusú fogyasztási szövetkezetbe. Nyilván az osztályharc jegyében indult a Szabad Föld című hetilap kampánya is, amelyet a termelőszövetkezeti csoportok is felkaroltak: „Olvassuk a Szabad Földet! Jó fegyver a kulák félrevezető szaktanácsai ellen!”

Az ötvenes évek első harmadában különösen gyakoriak voltak a tanácsházra történő beidézések, megfélemlítések. A különböző pótdadók, büntetések kivetése mindennapos volt. A hatóság által meghatározott áron való terménybeadási kötelezettség mindenkit sújtott, de a kulákok esetében még szorzószámokat is alkalmaztak. Politikai jogaikban korlátozták őket, a megaláztatásoknak vége-hossza nem volt. (Gyakorta előállott az a lehetetlen helyzet, hogy a beadási kötelezettséget csak úgy tudták teljesíteni, ha feketén megvették az adott terméket: zsírt, tojást, baromfit, majd a leszorított értéken beszolgáltatták azt.) A disznóvágásra csak a községi tanács engedélye után lehetett sort keríteni, borjak vágása szóba se jöhetett. Emiatt a feketevágás és a rabsickodás szinte tiltott sporttá vált, amelyet börtönbüntetéssel sújtottak. (Volt olyan család, amelyik feketevágás miatt került fel a kuláklistára, egyébként semmilyen földtulajdonnal nem rendelkezett. Egy borjú feketén történt levágása miatt indult rendőrségi eljárás menetéről még a megyei pártbizottság is soron kívüli jelentést kért a járástól 1950. május 10-én.) Az adóbefizetés teljesítésében lemaradtakat nemcsak a tanácsházak előtt elhelyezett verseny mozgalmi táblákra írták ki megszégyenítésként, hanem végrehajtást is foganosítottak ellenük. (Az adott kor egyik legrettegettebb szakkifejezése volt a végrehajtást, foglalást jelentő transzferálás.) A terményeket adótartozás fejében elkobozták, gyakorta a következő évi vetőmagot is elvitték. A padlássöprést általában a rendőrség, néha pedig az Államvédelmi Hatóság kék parolis sorállományának asszisztenciájával a tanácsapparátus dolgozói hajtották végre. A beszolgáltatást a

járásai begyűjtési hivatal szervezte meg, ennek vezetői természetesen a legmegbízhatóbb kommunisták közül kerültek ki. A falvakban a tanácsapparátus egy-egy tagja volt a felelős, s „vitte” a begyűjtést a beszolgáltatási íveken. Természetesen legtöbbször kampányjellege volt a dolognak, versenyszerűen folyt a kényszeradó beszédese. Aratás idején a begyűjtési megbízott, cséplési ellenőr már a szérúról elvitte az állam „jussát”, nem törődve azzal sem, ha az érintett család számára nem lesz elegendő kenyérgabona a következő esztendei aratásig. A beszolgáltatási kötelezettség a parasztság minden rétegét érintette, s mértéke évről évre nőtt. Más-más mutatókat alkalmaztak az egyéni gazdálkodók, illetve a kulákok, vagy a tszcs-tagok esetében. Az egyéni gazda például 10 hold földje után 75, 20 hold után 200 kg sertéshúst volt köteles beadni. A kulák ugyanezen területek után 380-800 kg-ot! Emellett beadást kellett teljesíteni marha- és baromfihúsból, tojásból, gabonából, stb. A leadott termények központilag meghatározott ára általában meg sem közelítette a termelés önköltségét. Például a búza átvételi ára 60,- Ft volt mázsánként, míg önköltsége 280,- Ft. A szabad piacon 300,- Ft-ot is fizettek érte.⁹ A járási begyűjtési hivatal gyakorta még a korabeli jogszabályok szerint is jogtalanul transzferált. A csókakői Németh Kálmán például adózott, sőt beszolgáltatott olyan föld után is, amit korábban már elvettek tőle. Miután Németh emiatt tiltakozott, elvették a disznáját, amit ő joggal védett, s szembeszegült az intézkedőkkel. Az ügyből természetesen hatóság elleni erőszak lett, s Németh Kálmánt 10 hónap börtönre ítélték. De börtönbe került a csákberényi Sarok Imre és felesége is, akik elmaradtak a beszolgáltatásban, „nem lévén élelmes emberek”. 1953 januárjában három, márciusban pedig már négy csákberényi kulák ült börtönben, mivel a rájuk hivatalosan kiszabott vetésterületet nem vetették be időben. A községi hangulatjelentés szerint: „Minden kulák azt mondja, hogy inkább be vannak csukva, mint itthon [vannak], mert ott békén hagyják őket, és így inkább magukat likvidáltatják [!], semhogy az előírt rendeletnek eleget tegyenek.”¹⁰ A tsz-mozgalom nem volt sikeres, a kollektív gazdálkodástól (a „szocialista szektortól”) idegenkedtek a gazdák. Néha segítséget kaptak a beszolgáltatásban elmaradók a begyűjtési tervek átütemezésével.

A pártpropaganda és a szólamok nem fedték el a bajokat. 1950 telén még a szocialista építőmunka eredményeit szemléltetni hivatott balinkai mintabánya is napi ellátási gondokkal küszködött. Mint Vollár János megbízott járási MDP-titkár a kor sajátos zsargonjában fogalmaz a párttaggyűlésekről készített jelentésében: „siránkozásai hang

volt [Balinkabányán] bors, cukor, hagyma részéről, amit a titkár leszerelt". A beérkező hangulatjelentések gyakorta felvetik, hogy másutt is gondok vannak, „Móron [is] siránkozási hang volt [...] az őszi termés begyűjtésről, valamint a parasztek marhahúshiányáról, már nem kapnak marhahúst a parasztek, amit a bányászok kapnak. Mi azonban leszereltük ezt a siránkozási hangot, ami az ellenség hangja volt." Az ellátási nehézségek oda vezettek, hogy egyes fogyasztási cikkekbe kellett vezetni a jegyrendszert, amit 1951 decemberében szüntettek csak meg. A hangulatjelentések szerint ennek ugyan örül a lakosság, de az alapvető élelmiszerek közül drágának tartják a teljes tej literenkénti 3,60 Ft-os, vagy a kenyér kilogrammonkénti 2,80 Ft-os árát. Drága a lábbeli is. Senkár István, a pártbizottság politikai munkatársa szerint azonban mindez a kisebbség véleménye csupán. Csakhogy a pártpropagandával szemben állt a hétköznapi tapasztalat: az 1946-os árakhoz képest átlagosan 237%-kal kerültek többre a lakosság által naponta keresett árucikkek. A marhahús ára 9-ről 20,60 Ft-ra, a vaj 30-ról 72,- Ft-ra, a „bolti” tejé 1,60-ról 3,- Ft-ra emelkedett. (Mivel az alapellátást még a jegyrendszer bevezetésével sem lehetett biztosítani, sor került a megszüntetésére.) A korabeli számítások szerint egy felnőtt létfenntartásához 1954-ben havi 580 Ft kellett, a munkás- és alkalmazotti fizetések azonban egy főre kivetítve az 500 Ft-ot sem érték el.

Árdrágításért, közellátás veszélyeztetéséért könnyen börtönbe kerülhettek a falusi kofák. (A Móri járásban százas nagyságrendű az apróbb mezei lopásért, feketevágásért, közellátás veszélyeztetéséért, árdrágításért büntetőeljárás alá vontak száma az 1950 és 1956 közötti időszakban!) Az élet minden területén versenymozgalmakat szerveztek, s dicsőséggel kívánták elismerni rendes bér helyett az eredményes dolgozókat. (1952-ben a párttag Dittrich József kisgyóni bányász azt mondta a párttitkárnak: „Forint kell a bányásznak, nem munkaverseny!") A mindenre kiterjedő tömegmozgalmakkal a lakosság tudatformálását, átnevelését is megoldhatónak vélték. Emellett egyedi módszereket is alkalmaztak a meggyőzésre, így 1950-ben a községi pártaktivisták személyes beszélgetésre felkeresték a móri kapucinus rendház főnökét is, aki az eredményes agitáció következtében havi 200,- Ft-os fizetése terhére maga is 800,- Ft békekölcsönt jegyzett." (A terv- és békekölcsön lakossági jegyztetése 1949-ben kezdődött. Összesen három alkalommal került erre sor 1956-ig, s az állam által igényelt, a fizetésekből automatikusan levont összegek visszafizetése csak tizenöt év után történt meg. Az állam célja a kölcsönökkel a

lakossági vásárlóerő csökkentése és az egyébként indokolatlan nagyberuházások növelése volt.)

Az MDP-tagokat ugyanakkor saját pártjuk is presszionálta, s kizárással fenyegette, ami egyéni életkörülményeiket, életérzésüket a fentiekén túl is negatívan befolyásolta. A kizárás oka legtöbbször feketevágás, tagdíjhátralék, kulákokkal való összejátszás, esetleg kulákkal való rokonság (!) volt. A párthoz tartozás távolról sem jelentett tehát menedéket, kibúvót a nehézségek alól. A bodajki rendőrparancsnokot 1950-ben, Stoffer Lászlót, a pusztavámi tanács vb titkárát 1954-ben a kulákokkal való „összejátszás” miatt távolították el beosztásából. (A rendőr ráadásul még a klérus befolyása alá is került!)

1949 nyarán indult a móri laktanya építése a honvédség számára. Ugyanekkor készülődött az MDP az országgyűlési választásokra. Az objektum építése a vasút túloldalán elterülő, magántulajdonban lévő földek jelentős mérvű - a hatóság által megállapított kárpótlással történő - kisajátításával járt együtt, így a párt szavazatvesztéstől tartva megtiltotta, hogy ennek híre a választások napja (május 15., vasárnap) előtt köztudott legyen.

A párt 1950 májusában kelt egyik szigorúan bizalmas, a tavaszi növényápolási munkákkal kapcsolatos jelentése szerint „igen nagy a hiányosság a kulákságnak a rendőrhatalommal történő megbüntetésére terén is. A tervkölcson jegyzésénél Magyaralmáson két rendőr bajtárs sorra vett egy olyan utcát, ahol gyengén ment a munka, és sorba[n] 800-1000,- Ft-ig akartak megbüntetni 2-15 holdig terjedő földbirtokokkal rendelkező szegény- és középparasztokat. [...] Decemberben megindult a kulákbüntetési versenymozgalom, mely a rendőrség keretén belül igen nagy méreteket öltött. [...] Két hét alatt 3-szor annyi büntetés futott be, mint az utóbbi fél évben. Volt olyan rendőr bajtárs, aki 1 nap alatt 6-7 kulákot jelentett fel különböző indoklással (piszkos udvar, lomtalan [!] padlás, decemberben tűzcsaphiány). Nyilvánvaló, hogy ilyen indoklással nehezen tudtuk meggyőzni a dolgozó parasztság egy részét a büntetés jogosságáról.” Ugyanez a jelentés elmondja, hogy Isztiméren Stoffernétől a tanács egy több holdas gyümölcsöst egyszerűen birtokba vett, mert az asszony nem gondozta azt megfelelően, „ahelyett, hogy a dolgozó parasztok előtt rámutatott volna a kulák szabotázsára”. Másutt előfordult, hogy noha a községi bíró maga is jómódú kulák volt, mentesült, ugyanakkor több középparasztot teljesen alaptalanul kuláknak minősítettek és különböző terheket raktak rájuk. Mindezek

ismeretében érthetővé válik, hogy 1949-től folyamatosan lemondtak juttatott földjükről az állam javára, és elhagyták falujukat, hogy az iparban találjanak megélhetést maguknak. (Vannak, akik élemedett korokra, mások igavonó állat hiányára hivatkozva teszik ezt.) Így történt ez Csákberényben és Pusztavámon is több esetben, aminek következtében jó néhányan lekerültek a kuláklistáról. Az erről készült jelentés szerint azonban ezeknek a személyeknek a listáról való törlése hiba! Világos, hogy a fenti tapasztalatok birtokában „a párttagság egy része a kulák oldalára megy át, és leszakadás van a pártunktól” - állapítják meg Magyaralmáson is 1950. január 18-án. Igaz, Magyaralmáson és Gúttamásiban eddigre „csaknem teljesen elaltatták az osztályharcot”. Csákberényben, ahol erős a klérus, az előző évben, 1949-ben a kulákadónak csak a 4%-a folyt be - közli a megdöbbsent pártbizottsággal Kiss Vilmos titkár. Ennek ellenére Széles Zoltán a járási AVH-n úgy gondolja ugyanekkor, hogy „a kulákok elleni harcot jól viszik a járásban, 17 kulákot jelentettek fel a múlt héten, akik eddig nem voltak a kuláklistán.”

A falvak ellehetetlenülését jól látta a bodajki plébános, Vajk Gyula, akinek volt bátorsága, hogy a pártnak behódolt ún. békepapokkal ellentétben éveken át vívja a maga „csendes forradalmát”. Véleményét egyházközségének történetében időről időre meg is fogalmazta. Úgy látta, „a túlhajszott munka lelkileg-testileg felőröl mindenkit. [...] A terménytől megfosztott nép pénztelen, [...] teljesen lerongyolódott. Állatállománya alig van [...] az adózás pedig nagyon súlyos.” Egy 1956-os bejegyzése szerint „bányaüzemi község lettünk, bányászaink az állandó hajsza, termelési verseny következtében kifáradtak. [...] A földműves réteget a szinte elviselhetlenné vált beszolgáltatás deprimálja. [...] Én érzem azt, hogy úgy a munkásréteg, mint a dolgozó paraszt a lelkében forrong. Az értelmiségi osztály [sic!] - mint megütközök - szólni sem mer. Vonszolja a jármot, ha a pusztta létét fenn akarja tartani. [...] Van réteg, mely mindennek ellentmond. Ez is komoly erőt képvisel. Bárcsak átütő lenne ez az erő.” 1954-ben például, amikor a megyei tanácselnök felkérésének ellentmondott, s nem vállalt feladatot a népfrontban, ezt írta: „[...] politikai mozgalomban nem veszek részt. Tudom, hogy ezt alkalomadtán megtorolják! Én az említett mozgalomban a kommunista pártot látom.”

A hatalmas lakásínség is rendkívüli gondot jelentett annak ellenére, hogy az elűzött svábok ingatlanait állami juttatásként kiosztották a községi tanácsok rendelkezései szerint. Az egyre gyorsuló iparosítás következtében a három szén- és két

bauxitbányával rendelkező járásban ugrásszerűen nőtt a lakosság száma. Az „őshonos”, kellő „osztályöntudattal” aligha bíró ún. kétlaki bányászok (akik még kötődtek a földhöz, s a bányamunkán túl művelték kisebb-nagyobb parcelláikat is, vagy napszámba jártak) mellett toborzott bányászokat, bányászkatonákat és földalatti munkán foglalkoztatott politikai és köztörvényes elítélteket is dolgoztattak. Alig segített a zsúfoltságon a Bodajkon, Kisgyónban, Bakonycsernyén és a többi bányásztelepülésen meginduló bányászlakás-építkezés.

A hamu alatt izzott a parázs, ezt vélték legalábbis érzékelni a móri ávosok 1955 tavaszán kelt, az április 4-i ünnepségek állambiztonsági szempontból való biztosítására készített munkatervük szerint. Éppen ezért a hálózati munka fokozását rendelték el, különös tekintettel arra, hogy az államvédelmi szempontból erősen fertőzött Kisgyón területén vélhetően helyben készített röpcédulákat találtak, és mert Csákberényben (ahol sok ellenséges kategóriába sorolt személy él) megrongálták a szovjet síremléket. Ugyanitt számítani kell a volt kispap országgyűlési képviselő, Kovács István által kifejtett rendszerellenes agitációra is, állapítják meg. Fehérvárcsurgón az elmúlt időszakban két olyan fenyegető levelet is kaptak magánszemélyek, illetve a községi tanács apparátusában dolgozók, amit „ellenállási mozgalom” aláírással láttak el. „Mór községben az ellenséges kategóriák minden válfaja megtalálható.” A német ajkúak körében kifejtett ellenséges propagandamunka sikere az ávosok szerint azok nyugati rokoni kapcsolataival magyarázható. A rendőrnyomozók is sűríteni igyekeztek az ügynökökkel való találkozásokat, s a „T” hálózat igénybevételével fokozottan kívánták ellenőrizni a fertőzött területeket, az ipari objektumokat, elkerülendő az esetleges szabotázsakciókat. A felszabadulás 10. évfordulóját a hatalmas propaganda ellenére visszafogottan ünnepelte a lakosság. Mint Vajk Gyula megállapította, Bodajkon „minden erőlködés ellenére igen gyér részvételi ünnepséggel és felvonulási menettel” zajlott le az esemény. „[...] A 10 éves forduló ünnepségei közepette is az ország népe 95%-ának az a nagy kérdése: mikor szabadulunk már meg az oroszoktól és a kommunizmustól? Mikor lesznek ismét emberi jogaink és vallásszabadságunk? És félelem nélküli életünk?”

Vajk Gyula a fentiek ismeretében nem véletlenül került az ÁVH látókörébe. A forradalom előtt, 1956. szeptember 11-én éjjel behívták a Szabó-palotába, ahol személyesen Szikra Mihály államvédelmi őrnagy, a megyei AVH-parancsnok hallgatta ki. Egyelőre elengedték.

Szovjet katonai alakulat 1954-55 telén költözött a járási székhelyre, a pártszervek, a honvédség és a BM Járási Osztálya (azaz a rendőrkapitányság) már az első perctől kezdve jó kapcsolatot igyekezett velük fenntartani, olyannyira, hogy a rendőrség egyenesen az oroszokkal közös ellenőrzések végrehajtását tervezte a járás területén. A lakosság körében nehezen ugyan, de folyt a rendőrségi besúgóhálózat bővítése is. A nyugati fellazítási politika röpcédulák szórásával okozott sok bosszúságot a rendőri illetve államvédelmi szervezeteknek. A járási rendőrkapitányság és az AVH helyi szerve között fokozatosan normalizálódtak a kezdetben erős ellenszenvvel terhelt kapcsolatok. Ahogyan az egyik jelentés állítja, jó elvtársi viszony van az államvédelmisek és a rendőrök között, sőt, az utóbbi időkben az ávosok operatív alosztálya már konkrét szakmai segítséget is adott a bűnügyieknek. A két testület azonban változatlanul félelmet és rettegést keltett a lakosságban. Gyakori volt a rendőri brutalitás, s az erre adott lakossági reakció következtében a hatósági közeg elleni erőszak sem volt ritka. A rendőri fegyelemsértések zömét továbbra is az ittasság és a korrupció jelentette.¹⁸ A változások szele elérkezett a Móri járásba is 1956 nyarán, legalábbis ami a párttagsággal való bánásmódot illeti. A járási pártbizottság - mintha csak most vette volna észre - levélben hívta fel az alapszervezetek figyelmét arra, hogy túl sok '45-ös és egyéb idős párttagot zárnak ki. (Volt olyan pártbizottsági tag, akit azért váltottak le, mert testvérének cserépkályhájában a házkutatás alkalmával „fasiszta könyveket találtak".)

Ezzel egyidejűleg megkezdődött a kuláklisák felülvizsgálata is a pártközpont és a kormány határozata értelmében. (Mint minden más belpolitikai esemény, ez is a szovjet politikai változások függvénye volt, s nem került volna sor erre sem, ha az SZKP XX. kongresszusa nem teremt rá alkalmat.)

A párt parasztpolitikája - mint láttuk - rendkívüli módon megkeserítette a földből élők életét. A falvak megkésett rehabilitációjával foglalkozó járási pártbeszámoló is elismeri, hogy „sok becsületes dolgozót kulákká nyilvánítottak". Mint a jelentésből megtudjuk, a járásban 294 személy volt felvéve a kuláklisára, ebből Móron 216. Itt egyelőre 156-ot töröltek közülük. Magyaralmáson a 7-ből 6-ot, Bodajkon 5 családfőt mentesítettek. Isztiméren viszont a 24 kulákból 19-en fennmaradtak a listán. Pusztavámon mind a 19-et törölték, Csákberényben a 7-ből 2 maradt, Sőréden és Gánton 2-2 kulákká nyilvánított személy volt, mindkettőt törölték. Nagyvelegen a 4-ből 3-at rehabilitáltak. Bakonycsernyén, Balinkán, Gúttamásiban és Fehérvárcturgón még

nem történt meg a rehabilitáció a jelentés idején. A lakosság élénk figyelme kísérte mindenütt a felülvizsgálatot, amit a párttagság egységes véleménye alapján igyekeztek megtartani. A törlendők névsorát a pártvezetőség állította össze, amely - puszta formalitásként – a tanácsi vb, onnan pedig a falugyűlés elé került, ahol - az oszd meg és uralkodj elv alapján – „így sokkal osztály harcosabban került az ügy elbírálásra.” Természetesen a döntés ezúttal sem itt, hanem a járási pártbizottságon fogalmazódott meg. A kuláklisák felülvizsgálata a tervbe vett ismételt kollektivizálást, a szövetkezetbe való bekényszerítést célozta természetesen, legfeljebb 1-2 évi türelmi idővel számolva. A kirobbanó forradalom ezt a folyamatot akasztotta meg. A megbélyegző kuláklista eltörlése ellenére az arról lekerülteteket továbbra is osztályidegenként kezelték. (A minden területen megkezdett felülvizsgálatok felemáságát mutatja, hogy sok tanár, ügyvéd és egyéb értelmiségi is osztályidegen maradt, mert „az elbírálásnál inkább a múlt rendszerben elkövetett cselekményeiket vették alapul, mint azt, hogy hogyan dolgozik a felszabadulás óta, és mennyiben támogatja a szocialista társadalmat.”)

A ki- és betelepítés okozta megpróbáltatásokon túl a beszolgáltatás rémségei, a mindenütt jelenlévő hatósági erőszak, a mindennapi élet legintimebb szféráiba is betolakodó folyamatos ellenőrzés, a napi megaláztatások kollektív negatív élménye, a puszta megélhetési gondok miatti összeütközés a törvénnyel, a szólamok és a megélt valóság közötti elviselhetetlen különbség - némi fáziskéséssel a budapesti eseményekhez képest - vezetett a spontán, önszerveződő módon kirobbanó forradalomhoz. A pártvezetés azonban úgy tesz, mintha mindebből semmit nem érzékelne. Az önvizsgálatban a Móri járásban csak addig jutnak el 1956 júliusára, hogy helyeslik a békekölcsön-jegyzés megszüntetését, s megkérdezik: most, hogy Rákosi a Szovjetunióba távozott, mi legyen a Rákosi-képekkel? A pártbizottság egyik munkatársa, Bárti elvtárs megnyugtatja Kiss Vilmost: magánlakásban természetesen kint maradhatnak. Egyedül Bérczés Károly veti fel: Rákosi távozása, illetve Gerő szovjet útja között nincs-e összefüggés? „Nem áll-e fenn a szuverenitás, a belügyekbe való be nem avatkozás megsértése?” Bárti válasza: ezt ő nem tudja elképzelni. A szovjet Vörös Hadsereg veteránja, Latos Ferenc szerint „megrendíti a dolgozókat egy olyan harcos elvtárs félreállítása, mint Rákosi elvtárs. Az öreg harcosokat mellőzik. Sok dolgozó azért nem mer felszólalni, mert fél, hogy elviszi az ÁVH.” A változás egyetlen konkrét jele a járási pártbizottságon, hogy augusztusban a fiatal

apparátustagot, Klujber Lászlót megteszik a személyi kultusz helyi képviselője, Estélyi Gyula első titkár mellett másodtitkárnak.

Nem véletlen tehát, hogy amikor a pártvezetés - a forradalom vérbefojtása után - magyarázatot igyekezett találni annak kirobbanására, legkevésbé önmagában, addigi politikájában kereste az okokat. S amint majd látni fogjuk, mindent elfelejtett, és semmit nem tanult.

Képmelléklet

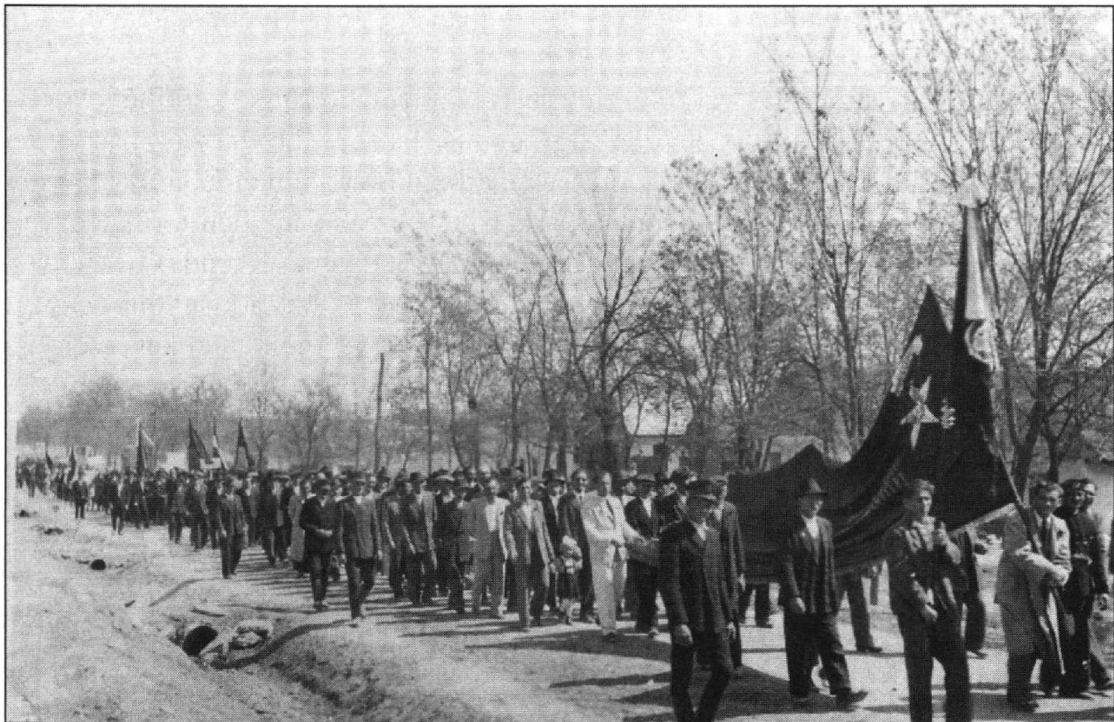
Az úgynevezett Zöld-kastély 1956 telén karhatalmi laktanyaként működött

Cséplőbrigád az 1950-es évek elején

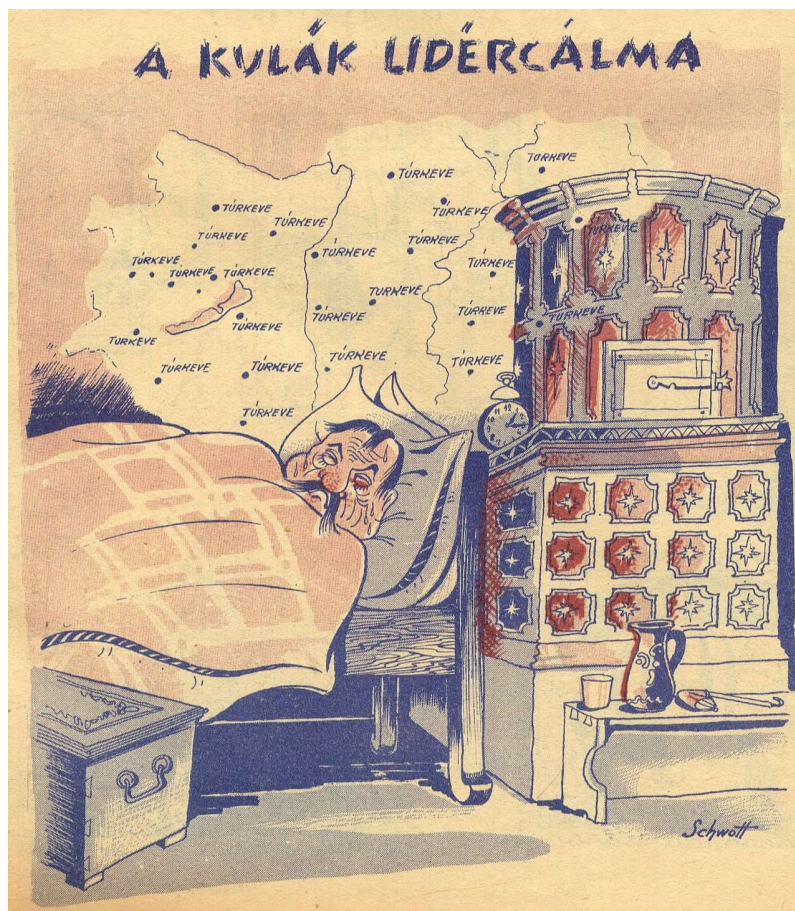
Május 1. a pusztavámi Viplaha-háznál 1951 körül

Pusztavámi dolgozók felvonulása

A téészeket hirdető propagandaplakát

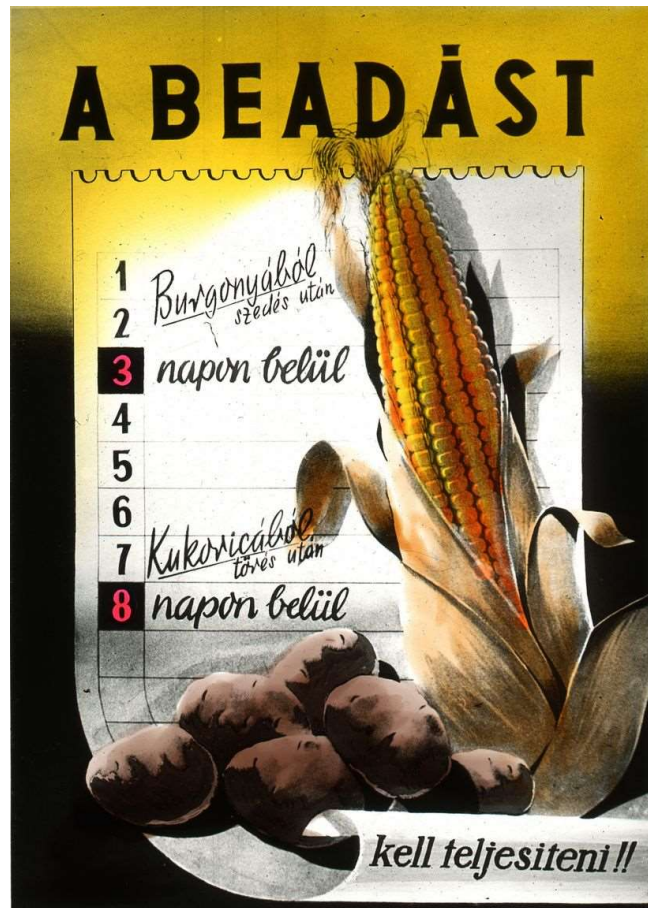
„A kulák lidércálma” című gúnyrajz

Az MKP lesújt a feketézőkre

Az MKP röplapja a földreformról

A beadást hirdető propagandaplakát